

ТАНБЕХНИНГ МИЛЛИЙЛИГИ

Мадумаров Равшанжон Абдирахмонович

Фарғона политехника институти катта ўқитувчиси, Фарғона, Ўзбекистон

E-mail: ravshanbekmadumarov78@gmail.com

Аннотация

Мақолада, мулоқот хулқининг танбех ва миллий характердаги асосий хусусиятларини муҳокама қилинди. Унда танбех муаммосини миллий характер миллат аҳолисининг урф-одатлари, қадриятлари ва анъаналари бир – бири билан боғлиқлиги, уларни ҳисобга олмасдан туриб ўрганиш мутлақо мумкин эмаслиги таъкидланади. Чунки мулоқат хулқи, миллат характерининг узвий бир қисми бўлиб, улар бир-бири билан чамбарчас боғлиқдир. Танбехнинг оммавий жойларда қўлланилган бир неча мисол билан бу мавзу ёритилди.

Калит сўзлар: Мулоқот хулқи, турмуш тарзи, миллий характер, танбех.

Кириш

Мулоқот хулқи, жумладан, танбех муаммосини миллий характер миллат аҳолисининг ўзига хос урф-одатлари, қадрият ва анъаналарини

Миллий характер деганда, маълум ижтимоий гуруҳ ўртасида асрлар мобайнида авлоддан-авлодга ўтиб келган ўзига хосликлар мажмуи тушунилади. Миллий характерга мазкур миллат аҳолиси сиғинадиган дин, атроф-муқит ва ижтимоий турмуш тарзи жиддий таъсир кўрсатади ва бу таъсир ўз-ўзидан мулоқат хулқидада намоён бўлади [].

Нолисоний воситаларни қўллашда ҳам миллий ўзига хосликлар кузатилади. Жумладан, шундай имо-ишоралар борки, улар шартли характерга эга бўлиб, миллий хусусиятлар касб этиши мумкин. Чунки у жамоа томонидан маълум маънони ифодалаш белгисидир. Бошқа бир этник гуруҳда эса бу ишора ё ҳеч қандай коммуникатив вазифа бажармайди ёки бошқа маънони англатиши мумкин. Масалан, Америка, Англия, Австралия ва Янги Зеландияда бош бармоқни тепага қилиш, асосан, ўткинчи машинани тўхтатиш, тўсиш учун қўлланилса, Грецияда бу ишора “овозингни ўчир!”, “бас

кил!” маъносини англатади, бизда эса бу зўр, аъло даражада дейиш белгисидир [2-4].

Шуни фахр билан айта оламизки танбеҳнинг адолатли кўриниши бизнинг миллатга хос бўлган фазилатлардан биридир. Катталар томонидан уйда, кўча-кўйда, тўй-тамшаларда ўрни келганда ёшларга берилган танбеҳни ҳамма тўри қабул қилади ва дархол ўзини ўнглаб олади. Чунки, соғлом фикрловчи ва вазиятни тўғри баҳоловчи инсонлар томонидан ўринли танбеҳ берилганда рад этишга илож қолмайди. Ушбу ҳолатда танбеҳ тўғри маънода, фактларга асосланиб ётиги билан етказилади. Танбеҳ эшитувчи эса ўз хатоларини тушунган ҳолда ижобий хулосага келади.

Халқимизнинг қонига сингиб кетган “Бир болага-етти маҳалла ота-она” деган мақолни ғарб давлатлари аҳолиси ҳеч қачон тушуна олмайди. Фақатгина бизнинг минталитетимизга хос бўлган оила, маҳалла шаънини, орини асраш тушунчаси қон қонимизга сингиб кетган. Оммавий жойларда ноўрин ҳаракат қилган йигит ёки қизга “Кимнинг фарзандисан” “Қайси маҳалланинг қизисан” “Қайси қишлоқнинг йигитисан” деган саволдан оғирроқ танбеҳ бўлмаса керак [5-8].

Доно халқимиз танбеҳни нафақат жиддий сўзлар билан, балки кулиб туриб, кулги орқали, яни бирор кимсани турмушдаги, меҳнатдаги умуман ҳаётдаги камчиликларини кулги-яския орқали ҳам бера олганлар.

Масалан тўйда кўп ичган одамга:

– Абдурасул.

– Лаббай ака.

– Билганлар, кеча тўйда абдурасул ака кўп ичиб рақса даврани бўшатмади дейишябди.

– Ҳа, билмаганларчи ?

Билмаганлар, айниқса узоқдан келган меҳмонлар, маҳаллани йигитлари жуда шум экан маймунга дўппи кийдириб, роса ўйнатишди дейишябди...

Дангасаларга, соч соқоли тартибсиз ўсиб кетган инсонларга, ўз аёлига зулм қилаётган эркакларга нисбатан мана шунда гўзал санъатимиз бўлган аския орқали камчиликлари юзларига айтилиб, танбеҳлар беришган [8-10].

Ёки маҳаллада бирор киши, айниқса бошида эркаги йўқ тул хотин уй кўтарганда, хашарга маҳалладан ҳар бир хонадондан бир эркак чиқиб қарашган

ва кун сўнгида кимнинг уйдан ёрдам чиқмаган бўлса маҳалла кексалари тамонидан танбех берилган.

Танбех фақат сўз ва гаплар воситасидагина эмас, имо-ишора, хатти-ҳаракатлар орқали ҳам берилиши мумкин. Абдулла Қаҳҳорнинг “Даҳшат” ҳикоясидан олинган куйидаги парча фикримизни тасдиқлайди: “Нодирмоҳбегим сандал ичидан оёғини узатиб Унсиннинг болдирини чимчилади, кўзи билан “хайрият тушунмади, бас қил, гапирма” деб ишора қилди...”

Кайковуснинг “Қобуснома” асарида куйидаги фикрларни ўқиймиз: “...сўралмаган сўзни айтмағил ва беҳуда сўздан парҳез қилғил, ҳар бир сўзни сўрасалар, рост айтғил. Сендан талаб қилмаса, кишига насиҳат қилмағил, панд бермағил, хусусан сени тингламағон кишига ҳеч сўз дема, чунки бундай кишилар пандни эшитмағайлар. Кўп кишилар орасида бир кишига панд-насиҳат қилмағил...”

Кўринадикки, танбех ким томонидан ва кимга берилиши жуда муҳимдир. Зеро, халқимиз “Гапни гапир укқанга, жонни жонга сукқанга, гап гапириб нетарсан онаси бевақт тукқанга” қабилидаги мақолларни бекорга яратмаган. Халқ юқоридаги мақоли билан: “Гапни уқадиган, жон қулоғи билан тинглайдиган одамга гапир. Ярамас, ахмоқларга гапириб ҳам ўтирма, барибир укдиrolмайсан, гапинг зое кетади”, демокчи бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Д. Лингвокультурология терминларининг қисқача изоҳли луғати. – Тошкент: zamin ziyo, 2015. Б.26.
2. Кайковус. Қобуснома. – Тошкент: Ўқитувчи, 1986. – Б.32.
3. — Бегматов Э. Ўзбек нутқи маданияти масалалари // Ўзбек тили ва адабиёти. 1980, № 4. – Б. 54-59.
4. Мўминов С., Муқимжонова Д. Танбех ва нутқ маданияти // Қарши ДУ ахборотномаси, 2009. № 2. – Б. 37-39.
5. Alikulova, M. (2023). Raising preschool children through modeled values. *Science and innovation*, 2(B5), 304-307.
6. Kahhorova, G. (2024). Vael Hallaq islom huquqshunosligi sohasida yetakchi olim. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*, 2(1), 80-84.

7. Alikulova, M. (2023). Aspects of developing students'basic knowledge of the family. Science and innovation, 2(B9), 255-257.
8. Sherovna, A. M. (2023). Education of preschool children in the family on the basis of national values. Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, 11(4), 624-627.
9. Mominov S. Socio-linguistic features of Uzbek communication behavior6 Philol. science Dr. dis. autoref. Tashkent, 2000. P. 48.
10. Mominov S., Muqimjonova D. Food of rebuke. Fergana ziyasi plus, 2009. P. 8-9.

Research Science and
Innovation House

